

БИБЛИОФИЛСКО ИЗДАЊЕ ПОЕМЕ ЈАМА: анализа уметничке књиге

Категорија чланка: кратко или претходно саопштење

Апстракт: У раду ће бити представљено библиофилско издање *Јаме* Ивана Горана Ковачића из 1964. године. Четрнаестогодишњи Миленко Јовановић (1948) годину дана је радио на припреми књиге у Дому пионира, осмишљавајући цртеже и припремајући линорезе за штампу, под менторством академске сликарке Иванке Лукић Шотре. Библиофилско издање поеме *Јама* је књига штампана техником високе штампе у тиражу од десет примерака. Књига је формата 43 x 43 cm, тврдог платненог повеза са златотиском на насловној страни. У реализацији књиге учествовала је Ликовна академија у Београду, где су током маја 1964. године линорези штампани на папиру из ролне, а странице су затим савијане наизменично како би се обликовала књига. Табле линореза су формата 36 x 36 cm и укупно их је 36. Први примерак књиге поклоњен је 1964. године Јосипу Брозу Титу за његов рођендан. Исте године основан је Дечји октобарски салон примењене уметности у организацији Музеја примењене уметности у Београду, где је међу изложеним дечјим остварењима била и ова књига. У писаном раду биће анализирани уметничке вредности овог дела, али и друштвене околности и педагошки утицаји који су допринели његовом стварању.

Кључне речи: Дом пионира, Миленко Јовановић, Иванка Лукић Шотра, примењена графика, Дечји октобарски салон.

Ликовни атеље Дома пионира

Дом пионира у Београду спада међу најстарије установе на простору бивше Југославије, која се организовано бавила различитим образовним активностима и слободним временом деце у циљу развијања свестране личности и стварања друштвено корисних чланова заједнице. Савез друштава за васпитање и старање о деци основао је Дом пионира¹ 1952. године не само за децу већ и за њихове родитеље, просветне и друштвене раднике, као и госте како из земље тако и из иностранства. Ликовни атеље Дома пионира почео је са радом 1956. године под руководством академске сликарке Иванке Лукић Шотре (1913–1984). Програм Ликовног атељеа тежио је да развије различите могућности ваншколског рада са децом и да понуди најсавременије концепције ликовног образовања чувајући притом слободу дечјег израза. У

¹ Од 1990. Дечји културни центар Београд.

склопу атељеа постојао је Клуб љубитеља ликовне уметности који је окупљао не само децу – полазнике, већ и осталу заинтересовану децу која су могла да употпуне своја знања из ове области на занимљив начин: посећујући изложбе, ликовне манифестације, атеље познатих уметника и разговарајући са уметницима.

Један од полазника Ликовног атељеа био је редитељ Миленко Јовановић (1948). Његова породица се у јесен 1960. године преселила из Велике Плана у Београд. Миленко је у јануару 1962. године учествовао на ликовној манифестацији „Моје место: јуче, данас и сутра” у оквиру Југословенских пионирских игара, а његов рад је тада био награђен и изложен у Павиљону у Масариковој улици у Београду. Летак Дома пионира који је пронашао у Павиљону пружио му је информације о ликовној секцији и одвео га је у Кнез Михаилову број 9, где се на првом спрату налазио Ликовни атеље.

Педагошка активност сликарке Иванке Лукић Шотре

На основу Миленковог сведочења² сазнајемо колики је значај за уметнички развој полазника атељеа имала Иванка Лукић Шотра, која је остала упамћена под надимком Шана. Полазници атељеа били су припадници различитих друштвених група, али сви су морали да прођу проверу приликом првог доласка у атеље и да се надају позиву за следећи час, што би значило да је пријемни испит положен. Шана је велики значај давала изучавању уметности и као важна дидактичка средства користила је монографије модерних уметника, али и сакралне уметности, које је управник Дома пионира наручивао за потребе Ликовног атељеа. Њен трећи образовно-васпитни принцип био је принцип учења од старијих. То је била привилегија добрих ђака, који су као награду добијали позив да виде како раде старији полазници који су недељом сликали техником уље на платну. Млађа група тада је добијала задатке шегрта: да мешају боју, да перу четке или да вишак боје са палете скидају и да их шпахтлом наносе на неуспеле цртеже. Тиме су млади полазници учествовали у припреми материјала за сликање за следећу недељу.

Од кухињске дашчице до уметничког дела високог квалитета

Већ тих првих година рада, полазници атељеа постижу успехе и добијају награде за своје цртеже

1. Миленко Јовановић, *Лице* (насловна страна књиге), златотиск, 13 x 8 cm, 1964.
1. Milenko Jovanović, *Face* (book's title page), gold print, 13 x 8 cm, 1964

широм света (Цејлон, Токио, Сантјаго де Чиле, Женева, Цирих, Њу Делхи)³. У таквом амбијенту настало је библиофилско издање поеме *Јама* Ивана Горана Ковачића, у ликовно-графичком смислу изузетно захтевно и комплексно дело. Миленко Јовановић, аутор графика, објашњава како је *Јама* настала од једне његове грешке када је бургијом бушио и оштетио кухињску дашчицу. Родитељи су у томе видели само штету, а Миленко је видео људску главу са чудним очима. Он је затим исекао дашчицу, додао шару, направио графички отисак и поклондио га Шани. Она му је недељу дана након тога, посматрајући пажљиво иницијалну графику, предложила да прочита Јаму, да изабере неку строфу и да је реализује у медију графике. Миленко је то и учинио, али без икакве представе да ће се овај процес наставити до реализације комплетне књиге. Шана је наставила да га стимулише, све док све строфе нису биле ликовно обрађене. Овај процес трајао је током школске године, од септембра 1963. до априла 1964. године. Пред сам крај, Миленко је посустао, па је након 35 линореза решио да уради последњи, који је према тексту могао да се рашчлани на неколико ликовних сцена. Табле линореза су формата 36 x 36 cm и

² Изложба „Лепота графике” одржана је 2019. године у Галерији ДКЦБ. Тада је изложена књига *Јама*, а са Миленком Јовановићем је забележен разговор који се чува у Истраживачком архиву ДКЦБ.

³ Истраживачки архив ДКЦБ чува податке о међународним активностима Ликовног атељеа.

2. Milenko Jovanović, сцена из III певања, линорез, 36 x 36 cm, 1964.
2. Milenko Jovanović, scene from III canto, linocut, 36 x 36 cm, 1964

3. Milenko Jovanović, IV певање, линорез, 36 x 36 cm, 1964.
3. Milenko Jovanović, IV canto, linocut, 36 x 36 cm, 1964

укупно их је 36. Аутор овог необичног дела не само да је знао да препозна главни мотив поеме (крв, светло и тама) већ је знао и да га успешно транспонује у ликовни језик. Графике су штампане у једној боји (црној или црвеној) и на њима преовладавају велике површине. Фигуре које су резањем линолеума остале беле добиле су изглед костура, док је позадина остала тамна, чиме је пренет мучан осећај јаме. Овај поступак аутор објашњава утицајем фресака и икона, са којих је применио начин извлачења сенки, тј. осветљавања. Аутор указује на то да, иако су на графикама приказани актови, он није желео да прикаже њихове полне органе. Разлог томе су фотографије нагих логораша из Аушвица које је имао прилику да види. Он је у тим сликама видео двоструко понижавање жртава, па је у сопственом раду то покушао да избегне. Графике које стоје на почетку сваког певања штампане су црвеном бојом. Главне особине сваког певања представљене су мотивом у крупном плану: за прво певање то је крик, за друго певање то је птица која носи крст, за треће то је поворка жена и мушкараца која иде у јаму, за четврто то је нож који коље, за пето то је крст који лети у јаму, за шесто то је отвор, за седмо то су жртве у јами, за осмо то је приказ пакла, за девето излазак из јаме и за десето то је сунце без очију. Сваки лист представља одређени тренутак наративне целине, а графички је решен цртежом који је код црних графика допуњен текстом поеме. Ови елементи дела: књижевна тема, кадрови који формирају целину, однос текста и слике веома су блиски форми стрипа. И то је можда најзанимљивије када анализирамо педагошки рад стручњака у Дому пионира, шездесетих година XX века. Тек када су сви

линорези били готови и када је одштампан по један примерак, Шана је дошла на идеју да их повеже у књигу. На питање шта би требало да стоји на насловној страни, Миленко је предложио графику са кухињске дашчице, од које је све и кренуло. Ова графика реализована је техником златотиска.

Библиофилско издање *Јаме* је књига штампана техником високе штампе у тиражу од десет примерака. Књига је формата 43 x 43 cm, тврдог платненог повеза са златотискском на насловној страни. У реализацији књиге учествовао је вајар Славољуб Радојчић Џаја, тада студент, који је током маја 1964. године штампао линорезе на Ликовној академији у Београду. Линорези су штампани на папиру из ролне, а странице су затим савијане наизменично како би се обликовала књига. Коричење и златотиск рађени су у штампарији Борба.

Ликовни педагог је тај који је давао смернице у повезивању различитих дисциплина (историја, књижевност и ликовна уметност) и заслужан је за успостављање сарадње са институцијом која је, поред тога што је реализовала књигу (штампала графике), показала младом полазнику Ликовног атељеа Дома пионира принципе рада професионалног графичког атељеа. Када се погледа резултат тог рада, узимајући у обзир изузетне предиспозиције младог аутора, схватамо колики је значај ликовног педагога који је то умео да препозна, додатно подстакне и допринесе развоју ликовног језика.

Дом пионира и Миленко први примерак књиге поклонили су Јосипу Брозу Титу за његов рођендан 1964. године. Овај примерак имао је једну додатну графичку страницу посвећену Титу. Други је припао

делегацији совјетских пионира, који су били гости Дома пионира, а са трећим примерком учествовао је на тек основаном Дечјем октобарском салону примењене уметности, сада традиционалној манифестацији Музеја примењене уметности у Београду. У уводном тексту каталога, Срето Бошњак образлаже принципе савремене ликовне педагогије, и када говори о дечјем стваралаштву овог типа, он каже: „То је колективан рад у којем се, дакле, неизбежно намећу личност и искуство наставника, на свим радовима је његов печат, трагови његових схватања.”

Када се после више од пола века осврнемо на резултате, остајемо задивљени како због изузетно озбиљно схваћене теме која ликовним језиком прича о ужасном злочину, тако и техничком вештином у реализацији графика. Миленко је био свестан да је дело које је створио резултат сарадње са његовом менторком, која је знала да руководи сложеним графичким процесом, али се није мешала у његов ликовни израз. Створена је књига огромне ликовне вредности, али и један потресан документ о људској свирепости. Квалитет овог дела може се без претеривања поредити са радовима Еда Муртића и Златка Прице.⁴ За разлику од њихових решења, која су настала у суровим условима рата и у којима доминира крв као важна компонента дела, код Миленка је присутна нека чудна, нестварна светлост која преноси снажан доживљај борбе против зла.

ЛИТЕРАТУРА

Малетић, Г. 2017

Деца су украс света: 65 година стварања деце и за децу у Дому пионира – Дечјем културном центру Београд, Београд: ДКЦБ (Maletić, G. 2017, *Deca su ukras sveta*: 65 godina stvaranja dece i za decu u Domu pionira – Dečjem kulturnom centru Beograd, Beograd: DKCB)

Ковачић, I. G. 1974

Јама, Загреб: Liber i Vjesnik.

Крагујевић, Т. 1972

Sa drugarskim pozdravom: Поводом двадесетогодишнице Дома пионира Београда и тридесетогодишнице Saveza pionira Jugoslavije, Beograd: Dom pionira Beograda
Иван Горан Ковачић *Јама* Загреб 1974.

ИЗВОРИ

Истраживачки архив ДКЦБ, транскрипт разговора са Миленком Јовановићем, 01–25.11.2019. и 02–10.12.2019.

Истраживачки архив ДКЦБ, Ликовни атеље 1956–1964.

Архив УЛУС-а, досијеи уметника, Иванка Лукић Шотра (1913–1984)

СКРАЋЕНИЦЕ

ДКЦБ – Дечји културни центар Београд

УЛУС – Удружење ликовних уметника Србије

⁴ Едо Муртић и Златко Прица урадили су илустрације за поему „Јама” у техници литографије 1944. године.

Summary

NEVENA POPOVIĆ
University of Priština, Kosovska Mitrovica
Faculty of Arts, Department of Fine Arts
nevena.popovic@pr.ac.rs

BIBLIOPHILE EDITION OF THE POEM *THE PIT*: Analysis of the Art Book

This paper presents the bibliophilic edition of the poem *The Pit* written by Ivan Goran Kovačić in 1943 and illustrated by fourteen-year-old Milenko Jovanović in 1964. For a year, Milenko worked in the House of Pioneers, preparing drawings and linocuts, under the mentorship of the academic painter Ivanka Lukić Šotra. The bibliophilic edition of the poem *The Pit* is a book printed using relief printmaking technique (linocut). The book is 43 x 43 cm in size. It has a hard canvas binding with a golden embossing on its title page. The Academy of Fine Arts in Belgrade participated in the realisation of the book. There, during May 1964, linocuts were printed on paper roll in ten copies. The pages were folded alternately in order to shape the book. The linocut boards were 36 x 36 cm in size and there was a total of 36. The first copy of the book was given to Josip Broz Tito for his birthday in 1964. In the same year, the Children's October Salon of Applied Arts was founded, organised by the Museum of Applied Art in Belgrade, where this book was among the exhibited children's artworks.

Translated by the author